

امکان سنجی پتانسیل‌های گردشگری در شهر سقز با استفاده از مدل SWOT

حمیدرضا وارثی

استادیار و عضو هیات علمی گروه جغرافیای دانشگاه اصفهان

مسعود تقوایی

دانشیار و عضو هیات علمی گروه جغرافیای دانشگاه اصفهان

طاهر پریزادی

دانشجوی دکتری جغرافیا و برنامه ریزی شهری دانشگاه اصفهان

sosa19063@yahoo.com (مسئول مکاتبات)

چکیده

هدف این پژوهش، شناسایی توانایی‌های جذب گردشگر شهر سقز و بررسی نقاط قوت و ضعف این آثار، و همچنین کشف فرصت‌های در انتظار برنامه و شناسایی موارد تهدید و تبدیل آنها به فرصت در جهت تقویت و توسعه صنعت گردشگری شهر سقز و ارائه راهبردهای برتر و راهکارهای اجرایی لازم است؛ در این راستا، تاسیسات اقامتی و مراکز خدمات‌رسانی و فضای گردشگری شهر سقز، با انجام پژوهش‌های میدانی تعیین و بررسی و پیشنهادات راهبردی، ارائه شده است. روش جمع‌آوری داده‌ها و تحلیل اطلاعات مورد نیاز، ترکیبی از روش‌های اسنادی- تحلیلی و مشاهده - مصاحبه‌ای است. یافته‌های پژوهش، از بررسی توانایی‌های این شهر در زمینه صنعت گردشگری، حاکی از این واقعیت است؛ که این شهر، به لحاظ موقعیت جغرافیایی خاص چهار راهی، گذشته تاریخی، داشتن پتانسیل تجاری و بازارچه‌های مرزی و همچنین بهره‌مندی از آب و هوایی مطبوع در فصول بهار و تابستان، ظرفیت تبدیل شدن به یکی از قطب‌های گردشگری غرب کشور را دارا است.

واژگان کلیدی

گردشگری، سقز، SWOT

مقدمه

گردشگری، یکی از بزرگترین صنایع جهان شمول است کشورهای بسیاری روی این صنعت سرمایه‌گذاری کرده‌اند، زیرا مطمئن به سودآوری بلند مدت آن هستند و گردشگری را طلای سیال نامیده‌اند. تردیدی نیست که صنعت گردشگری به شکوفایی خود در سالهای آینده ادامه خواهد داد. به گزارش شورای جهانی سفرگردشگری، ده‌درصد درآمد اقتصادی جهان، از راه گردشگری به دست می‌آید و ۲۴۰ میلیون نفر در این صنعت اشتغال دارند بررسی‌های کمیسیون امریکایی پژوهش و بررسی اقتصادی جهان نشان می‌دهد که براساس اطلاعات سال ۱۹۸۹ از هر ۱۶ شغل موجود در جهان یک مورد به صنعت گردشگری اختصاص یافته است برای بسیاری از اقتصادها، گردشگری فقط یک منبع مهم کسب درآمد نیست، بلکه بطور مطلق مهمترین و بزرگترین مجموعه فعالیتی در زمینه اشتغالزایی است گردشگری در بسیاری از کشورها، چرخ ثبات اقتصادی و تجاری است. (سقایی ۱۳۸۵)

به اعتقاد کارشناسان، ایران یکی از پنج کشور نخست برخوردار از بیشترین تنوع زیستی در کره زمین است و البته از نظر جاذبه‌های تاریخی و فرهنگی نیز در ردیف یکی از ده کشور نخست جهان بشمار می‌آید. (کردستانی ۱۳۸۷) با این وجود ایران از لحاظ توسعه صنعت توریسم ۴۰ سال از دنیا عقب است هم‌اکنون ایران به لحاظ گردشگری راه بسیار سختی در پیش دارد تا این عقب‌ماندگی را جبران نماید با مقایسه مکان‌های توریستی ایران و ترکیه، کشور ترکیه ۵۰ سال پیش حرکتی را در بخش توسعه گردشگری خود شروع کرد، به نحوی که امروز به عنوان رقیب اصلی کشورهای اروپایی مطرح شده است اگر حمایت جدی دولت در این بین نباشد؛ قطعاً جبران عقب‌ماندگی در صنعت گردشگری بسیار سخت خواهد بود. امروز درآمدهای نفتی اقتصاد مریض‌گونه را به کشور هدیه کرده است به طوری که غیر از فروش نفت به چیز دیگری فکر نمی‌شود. چنانچه یک گردشگر ۲۴ ساعت در کشور اقامت کند، هزینه‌ای که صرف می‌کند معادل صدور ۲ بشکه نفت خواهد بود. (www.eazarbayjanmiras.ir)

با توجه به این مهم معرفی جاذبه شهری، تاریخی، فرهنگی، هنری و... در سرتاسر این سرزمین پهناور که بنظر کم اهمیت می‌نماید و بارها ندیده یا با نگاه تحقیر و تخریب به آن نگریسته‌ایم ضرورت پژوهش در مورد آنها اهمیت دارد.

بیان مسئله

شهر سقز، از جمله شهرهای مرزی اکنون و کهن ایران باستان می‌باشد نام امروز سقز از نام قوم سکه یا سکاها یا سکز به یادگار مانده است و سکز همان ساکز است. این شهر علیرغم قدمت طولانی آن متأسفانه از جنبه گردشگری رشد شایسته خود را نداشته است و در این زمینه نیاز به بالندگی دارد.

با شناخت تاریخ و قدمت یک شهر می‌توان به ارزش آن شهر جهت بازدید گردشگران پی برد و با معرفی تاریخ و آثار تاریخی - گردشگری آن به جهانیان عملاً جذب گردشگر نمود.

شهر باستانی سقز با ترکیب جنبه‌های چند عملکردی امروزه و با موقعیت چهار راهی آن همچنین با نقش دانشگاهی خود و ... بهره‌مندی از چندین بازارچه مرزی، همچون نگینی بر تارک استان کردستان می‌درخشد. شناخت و درک جاذبه‌های آن و ارایه راهبرد و راهکارهای اجرایی جهت بهبود این صنعت نامرئی که نیاز به کمترین سرمایه‌گذاری دارد به توسعه امر گردشگری و رونق اقتصادی آن کمک می‌کند.

اهداف پژوهش

اهداف این پژوهش ر می‌توان بشرح زیر برشمرد:

- ارزیابی جامع توانمندیهای موجود و امکان سنجی گردشگری شهر سقز با استفاده از مدل SWOT؛
- ارائه تصویر روشنی از وضع موجود گردشگری شهر سقز؛
- ارائه راهکارها و راهبردهای برتر به منظور حل مسائل موجود پیش رو و تقویت نقاط قوت.

ادبیات پژوهش

توریسم، واژه‌ای است فرانسوی که از ریشه «تور» گرفته شده است. این واژه نخستین بار در سال ۱۸۱۱ در مجله‌ای انگلیسی به نام اسپرتینگ ماکزین (مجله ورزشی) آمده است در آن زمان این لغت به معنای مسافرت به منظور تماشای آثار تاریخی و بازدید از مناظر طبیعی برای کسب لذت بکار می‌رفت به نظر پیرلاروس، توریسم عمل مسافرت بمنظور تفنن و لذت است و توریست کسی است که برای خشنودی خود و لذت بردن مسافرت می‌کند. (کازه ۱۳۸۱، ۲۱)

توریست یا گردشگر

- کسی است که دست کم یک شب در اقامتگاه عمومی یا خصوصی در محل مورد بازدید بسر برد؛
- کسی است که شهری یا کشور دیگری را حداقل ۲۴ ساعت و حداکثر سه ماه برای تفریح، استراحت، فعالیتهای ورزشی، امور پزشکی، گذراندن تعطیلات، مطالعه، شرکت در کنفرانس و امور خانوادگی بازدید کند؛ مشروط به اینکه برای احراز شغل و کسبی نباشد.

گونه‌های گردشگری

- ۱) گردشگری تفریحی: رایجترین نوع گردشگری.
 - ۲) گردشگری درمانی: برای بهره‌گیری از آبهای گرم معدنی یا برای بهره‌گیری از امکانات تشخیصی و درمانی کشورهای دارای این ظرفیت.
 - ۳) گردشگری مذهبی: زیارت و حج و سفرهای دینی بودائیان و هندوئیان و غیره.
 - ۴) گردشگری بازاری: سفر گردشگری به منظور جانبی خرید و فروش کالا.
 - ۵) گردشگری همایشی: برای شرکت در همایش‌ها و بازدید از مناطق.
 - ۶) گردشگری الکترونیک: همان E-Tourism است که در برگرفته اطلاعات و انجام بخش اعظم سفر به صورت مجازی می‌باشد.
 - ۷) بومگردی (اکوتوریسم): گردش در طبیعت.
 - ۸) گردشگری ورزشی: به منظور انجام ورزشی خاص یا مسابقات بین المللی.
- (قهرمانی ۱۳۸۵، ۱۱)

پدیده توریسم از دستاوردهای تمدن جدید است. اگر چه از آرزوهای دیرین بشر بوده است ولی موانعی به شرح زیر مانع آن می‌شده است:

- ۱) ابتدائی بودن حمل و نقل؛
 - ۲) طولانی بودن زمان سفر؛
 - ۳) عدم وجود امنیت در راهها؛
 - ۴) ولی با دستیابی انسان به تکنولوژی و در نتیجه افزایش اوقات فراغت او را بسوی ارضای امیال درونیش بافعالیت‌هایی مثل ورزش و سیر و سیاحت و هنر سوق داد.
- (دیباچی ۱۳۷۱، ۳۴)

امروزه لزوم توجه جدی به مقوله سیر و سیاحت و گردشگری، بعنوان پدیده‌ای جدید در زندگی ماشینی قرن بیست و یکم بسیار احساس می‌شود و اهمیت آن روز به

روز در دنیا افزایش می‌یابد، زیرا با روند رو به تزاید فناوری و ماشینی شدن زندگی در جوامع و گسترش اختراعات و اکتشافات جدید، که انسان را به شهرها بعنوان محور تحول وابسته می‌کند، شهرها با مشکلات بیشماری مواجه شده‌اند

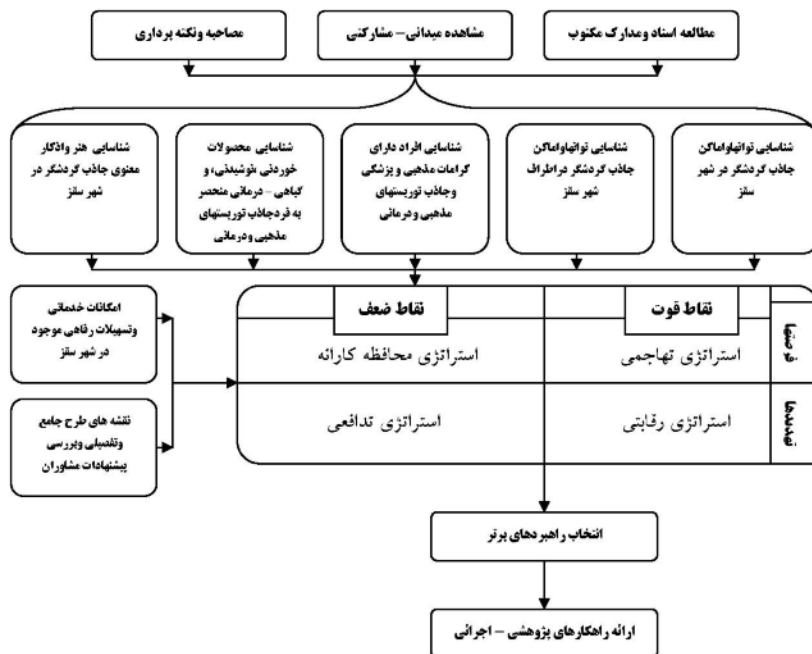
پیشینه پژوهش

با توجه به درک اهمیت کسب درآمد و اشتغالزایی صنعت گردشگری، مطالعات زیادی در سطح کشور در خصوص انواع مختلف گردشگری (اکوتوریسم، توریسم شهری، توریسم ورزشی، توریسم فرهنگی، توریسم سیاه...) صورت گرفته است که هر یک ابعاد مختلفی از توریسم را مورد مذاقه قرار داده‌اند با توجه به وضعیت جغرافیایی کشور ایران و همچنین با توجه به قدمت طولانی این سرزمین کلیه پژوهشها جایگاه و کاربرد ویژه دارند در خصوص توریسم می‌توان به پژوهش توریسم در اردبیل، (مبارکی و همکاران ۱۳۸۸، ۳۱) ارزیابی موانع توسعه صنعت گردشگری در استان لرستان، (مدهوشی ۱۳۸۲، ۲۵) نقش گردشگری روستایی در توسعه روستایی (افتخاری ۱۳۸۱، ۲۳) و... اشاره کرد در این پژوهشها سعی شده است که کلیه امکانات و جاذبه‌های گردشگری مورد بررسی و شناسایی واقع شده و ضمن تحلیل راهکارها گامی در جهت توسعه صنعت گردشگری در همه ابعاد خود برداشته شود.

روش پژوهش

در این پژوهش جهت دستیابی به اهداف پژوهشها، از روشهای ترکیبی (اسنادی- تحلیلی و مشاهده - مصاحبه‌ای) اطلاعات جمع‌آوری و تحلیل شده اند. برای بررسی توانمندی‌ها و نقاط ضعف و تهدید بالقوه و بالفعل در رابطه با توریسم در شهر سقز و ارائه راهبردها و راهکارها از روش سوات (SWOT) استفاده شده است، که نخست با توجه به بررسیهای صورت گرفته روی محیط داخلی و خارجی شهر مورد مطالعه و نظرخواهی از مصاحبه شوندگان، فهرستی از نقاط قوت، ضعف، فرصتها و تهدیدها مورد شناسایی قرار گرفت و با برخورد دو به دو فرصتها و تهدیدها با نقاط قوت و ضعف؛ استراتژیهای تهاجمی، محافظه کارانه، رقابتی و تدافعی استخراج و در نهایت با توجه به اولویتهای مورد اشاره مصاحبه شوندگان راهبردهای برتر انتخاب و راهکارهای متعاقب آن نیز پیشنهاد شده است.

شکل (۱): مدل مفهومی تحقیق؛ از نگارندگان

دلایل انتخاب روش سوات

روش سوات در مرحله تولید راهبردها / راهبردهای عملیاتی در امکان سنجی به دلایل زیر انتخاب شده است:

اول) با توجه به اینکه در وهله اول هدف امکان سنجی، کشف نیروها و عوامل مهمی است که بی توجهی به توریست شهری را بوجود می آورند و روش سوات با توجه به این فرض که هر پدیده از جمله پدیده توریست شهری دارای یک نظام درونی است که با نظام و محیط بیرونی خود در تعامل می باشد (اصل پویایی پدیده) و نیز پدیده مورد نظر همواره برای توسعه خویش در بطن محیط بیرونی وارد رقابت می گردد، روش مناسبی جهت تولید راهبرد تشخیص داده شده است.

دوم) با توجه به اینکه در برنامه ریزی توسعه توریست شهری، پس از کشف کلیه نیروها و عوامل مهمی که افت توریست شهری را بوجود می آورند و در اصل با استفاده از این عوامل به تولید راهبرد جهت معکوس کردن فرایند افت و بی توجهی به توریسم شهری پرداخته می شود و فرض اساسی روش سوات که هر پدیده از نقاط قوت خویش

برای... بهره‌مندی از فرصت‌های موجود در محیط بیرونی استفاده می‌نماید و در کل با توجه به نظام درونی و بیرونی یک پدیده و تعامل این دو در یک محیط رقابتی به توسعه پدیده مورد نظر می‌پردازد. روش سوات روش مناسبی جهت مرحله تولید راهبردها / راهبردهای عملیاتی در امکان سنجی و برنامه‌ریزی توریسم شهری انتخاب شده است. (پریزادی ۱۳۸۶، ۸)

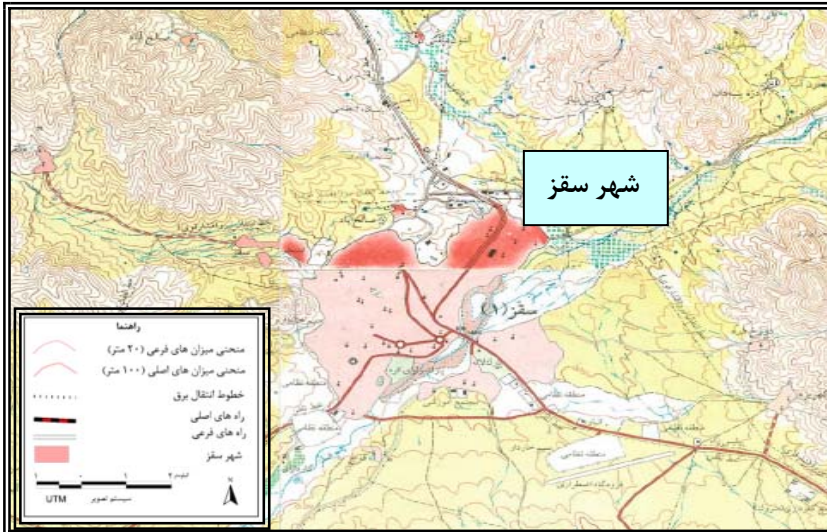
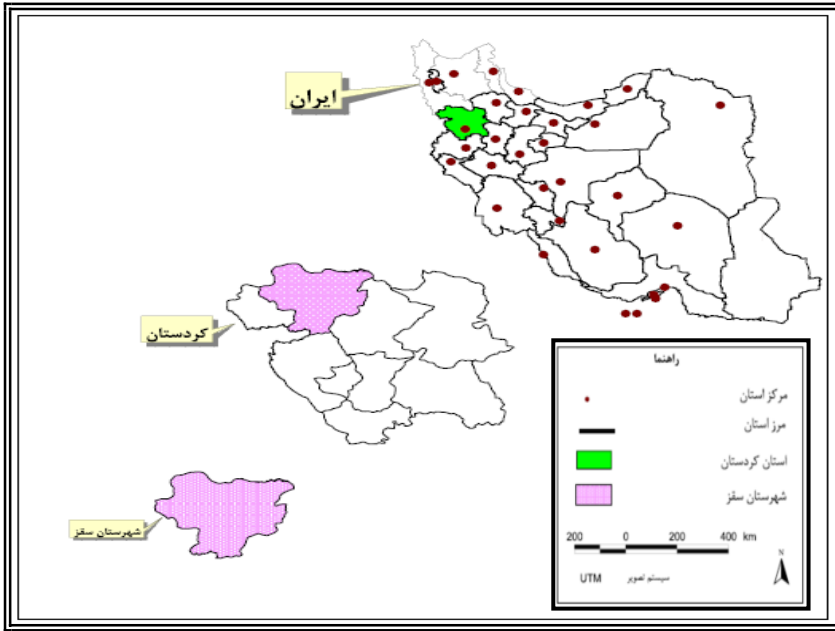
داده‌های پژوهش

داده‌های مورد استفاده در این پژوهش از دو بخش تشکیل شده است داده‌های بخش نخست؛ اسناد، مدارک و نقشه‌های محلات و بافت‌های تاریخی و جاذبه‌های شهری و نقشه‌های طرح جامع و تفصیلی و بررسی پیشنهادها مشاوران آنها. داده‌های بخش دوم در واقع مشاهدات میدانی محققین و بروز رسانی آمار و اطلاعات و نقشه‌ها و دسته‌بندی آنها و نظر سنجی مصاحبه شوندگان (مشمتمل بر کارشناسان و ساکنین مطلع) می‌باشد.

کلیاتی در مورد شهر سقز

سقز یکی از شهرهای استان کردستان است که در شمال غربی سنندج و در فاصله ۱۹۸ کیلومتری آن واقع است و از شمال به بوکان و از غرب به بانه و از جنوب به منطقه تیلکو و از شرق به منطقه افشار منتهی می‌شود. در شهرستان سقز بیش از یکصد و پنجاه اثر تاریخی و باستانی وجود دارد که فقط دو اثر آن یعنی قلعه باستانی زیویه و غار کرفتو مورد بررسی و مطالعه قرار گرفته و در فهرست آثار ملی به ثبت رسیده است. شهر سقز بر روی دو تپه طویل که رودخانه سرپوشیده ولی‌خان از وسط آن می‌گذرد، بنا شده است. پستی و بلندی‌های داخل شهر و مناظر و چشم انداز زیبای رودخانه سیمینه رود که از کنار این شهر می‌گذرد جلوه بدیعی را به نمایش گذاشته است. هر چند کوشش‌های علمی باستانشناسی در این شهر انجام نگرفته است. اما در مورد تاریخ آن روایت‌های گوناگونی وجود دارد و نظریات مختلف ابراز شده است تا جایی که تاریخ ساخت آنرا به هزاره هفتم قبل از میلاد نسبت می‌دهند. عده‌ای از مورخین باستاند به آثار باستانی زیویه معتقدند که این شهر در نخستین اتحاد ماد با نام ایزیرتا نامیده شده و پایتخت مادها بوده است و توسط مادها استحکاماتی در آن ساخته شده است که زیویه و آرمائیت «قیلانتو» از آن جمله هستند.

شکل (۲): موقعیت محدوده مورد مطالعه در سطح استان، کشور و شهرستان

ماخذ: نقش پیراوش ۱۳۸۶، ۴۷

دسته‌ای دیگر از مورخین معتقدند که بعد از هجوم «سارکن دوم» پادشاه آشور به سرزمین ماد که منجر به گریز مادها به سوی همدان شده سکاها به سقز آمدند و آنرا به عنوان پایتخت خود برگزیدند. نام امروز این شهر از قوم سکه، سکا، اسکیت، ساکز و سکز به یادگار مانده است. در زمانی که حکومت‌های محلی در مناطق مختلف ایران حاکمیت می‌کردند در شهرستان سقز نیز حکومت اردلانها برای مدتی مدید ادامه داشت. (www.saghez.gov.ir)

جدول (۱): شناسایی توانها و اماکن جاذب گردشگر در شهر سقز

نام مکان	دوره ساخت	کاربرد
مسجد دومناره	افشاریه	مذهبی
تکیه پیرخزائی	زرتشتیان	مذهبی
حمام حاج صالح	صفویه و زندیه	گردشگری
راسته بازار اردلان	صفویه	عرضه پارچه و پوشاک
بازار روز (قازاخانه)	بعد از انقلاب	عرضه اجناس لوکس خارجی
جمعه بازار (بازار محلی)	دوره ای	فروش محصولات بومی و ...
بازار بزرگ تاناکورا	بعد از انقلاب	عرضه پوشاک و کفش خارجی
بازار نکه روز	بعد از انقلاب	عرضه پوشاک و اجناس خارجی
کارونسرای تاجه وانچی	قاجاریه	پایانه
گاراژ اطمینان	قاجاریه	تعمیر گاه خودرو
گاراژ سیف الله خان	قاجاریه	محل عرضه روهی و پلاستیک
گاراژ خلیفه زاده	قاجاریه	تعمیر گاه ماشین و پایانه مسافر بری روستایی
پارک مولوی کرد	قبل از انقلاب	تفریحی - گردشگری
شهر بازی لاله	بعد از انقلاب	تفریحی - گردشگری
پارک کوثر	بعد از انقلاب	تفریحی - گردشگری
چم سقز	طبیعی	تفریحی - گردشگری
چشمه بازار	طبیعی	تفریحی - گردشگری
مسجد چکوله	قبل از انقلاب	مذهبی
مسجد جامع	قاجاریه	مذهبی
مسجد شیخ مظهر	قاجاریه	مذهبی
کوشک قه لا	هزاره اول ق.م	-
خانقاه	بدلیل کثرت اهل ذکر و سما (دراویش) تعداد ۱۶ خانقاه در شهر سقز موجود می‌باشد	
بازار پارچه فروشان	قطب فروش پارچه کشور	

جدول (۲): شناسایی هنر واذکار معنوی جاذب گردشگر در شهر سقز

نام هنر	توضیح
پایکوبی ^۱	(دیلان، چه پی، سی پی پی، گه ریان و غیره...)
ذکر دراویش	دراویش قادریه و نقشبندیه
آواز سنتی هوره	مربوط به دوران زرتشتیان
کلاش دوزی	کفش بومی کردستان
کلانه پزی	نان سنتی کردستان
قالی بافی	بصورت دارقالی ودستی

یافته‌های پژوهش

- شناسایی اماکن و توانهای جاذب گردشگر

قبل از تحلیل و بررسی نقاط قوت و ضعف داخلی و فرصتها و تهدیدات بیرونی، نیاز به شناسایی توان‌ها و اماکن جاذب گردشگر شهر و شهرستان سقز می‌باشد جدول‌های شماره (۱، ۲ و ۳) و تعیین موقعیت مرکز تاریخی - تجاری شهر سقز نقشه شماره (۱)، تعیین مسیرهای ورودی، خروجی و حرکتی از، به و در شهر سقز توسط گردشگران نقشه شماره (۲)، و نحوه پراکندگی فضایی اماکن تاریخی و گردشگری شهر سقز نقشه شماره (۳)

- بررسی امکانات خدماتی و تسهیلات رفاهی موجود برای گردشگران

در رابطه با توسعه توریسم شهری باید کلیه امکانات و خدماتی که می‌تواند در جذب جمعیت علاقه‌مند تاثیرگذار بوده و یا فرایند توسعه این صنعت را بهبود بخشد مورد بررسی و طبقه بندی قرار گرفته و اولویتهای هر کدام تعیین شوند موارد مهم به ترتیب عبارتند از:

- ✓ اقامتگاههای جمعی موجود یا در دست ساخت؛
- ✓ مناطق اردوگاهی موجود و یا در دست ساخت؛
- ✓ تاسیسات و امکانات ارتباطی و حمل و نقل و حمل و نقل؛
- ✓ تشکیلات اداری و نیروهای کارآمد انسانی مرتبط؛
- ✓ تاسیسات ورزشی - تفرجگاهی و آموزشی؛
- ✓ خدمات بهداشتی و شهری.

- بکارگیری و تحلیل مدل SWOT

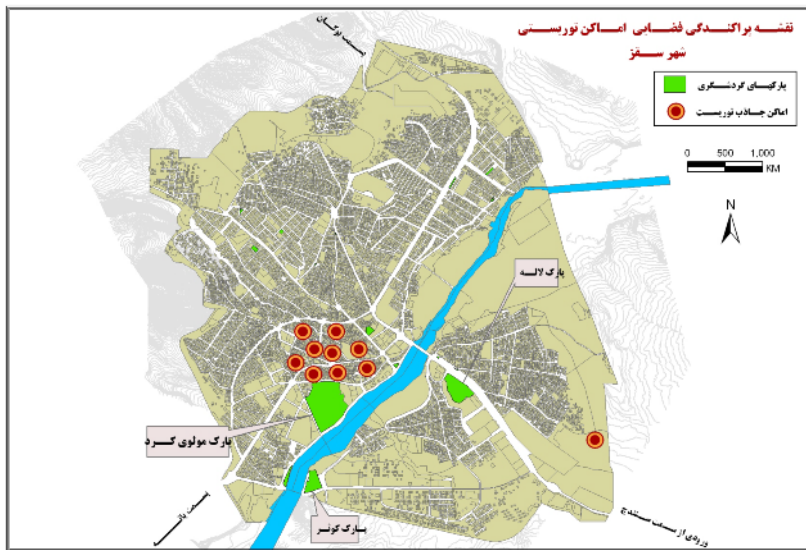
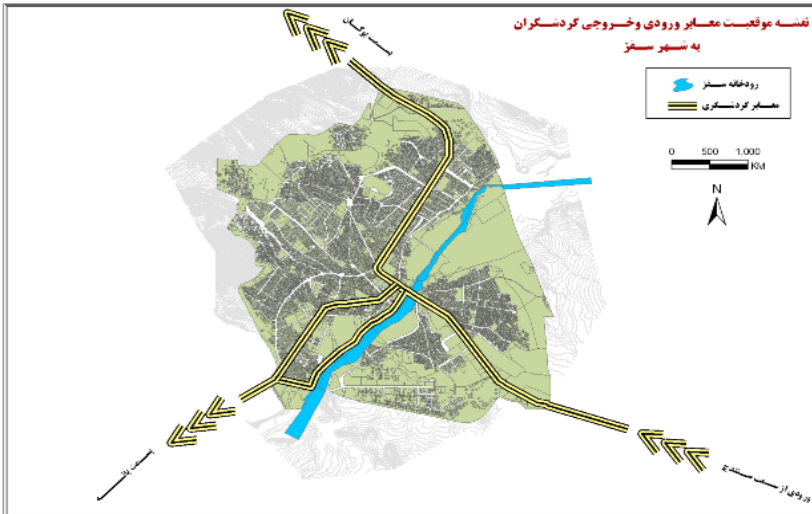
پس از بررسی اسناد، مدارک، نقشه‌های موضعی و موضوعی و مشاهدات محققین، نظرات اخذ شده از مصاحبه شوندهگان؛ کلیه عوامل داخلی^۲ (نقاط قوت و ضعف) و عوامل خارجی^۳ (فرصتها و تهدیدات) موثر برگردشگری ناحیه مورد مطالعه و اماکن و توانهای جاذب گردشگر در چهار بعد کالبدی - زیست محیطی، فرهنگی - اجتماعی، اقتصادی، تصمیم گیری - مدیریتی لیست و در تقابل همدیگر قرار گرفتند و استراتژیهای چهارگانه‌ای (تهاجمی، تدافعی، رقابتی، محافظه کارانه) از تقابل آنها جهت حذف و کاهش نقاط ضعف و تهدیدات و بهره‌گیری هر چه بیشتر از فرصتها و نقاط قوت استخراج شد.

همانطور که در جداول صفحات بعدی نشان داده شده است در محدوده مورد مطالعه تعداد ۱۵ نقطه قوت، در مقابل ۱۶ نقطه ضعف و همچنین ۱۴ فرصت خارجی در مقابل ۱۲ تهدید شناسایی بررسی شده‌اند به این ترتیب در مجموع تعداد ۲۹ نقطه قوت و فرصت بعنوان مزیتها و ۲۸ ضعف و تهدید بعنوان محدودیتها و تنگناهای پیش روی بخش گردشگری شهر سقز قابل شناسایی و بررسی است. (نمایش تطبیفی شکل شماره ۲) بنابراین در یک جمع‌بندی و تحلیل ساده می‌توان بیان کرد که صنعت گردشگری در شهر سقز با اندک برنامه‌ریزی قابل پیشرفت و امیدواری است.

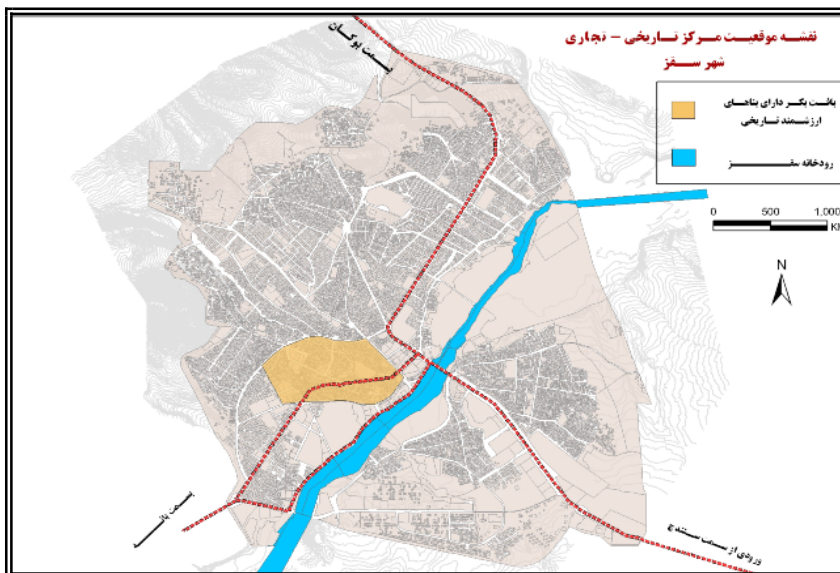
جدول (۴): امکانات خدماتی و تسهیلات رفاهی موجود در شهر سقز

تعداد	نام مکان	آدرس	دوره ساخت و تعداد	نام مکان
۲	مهمانپذیر	بلوار هفت تیر روبروی هتل ماد	بعد از انقلاب	پایانه مسافربری سقز - سنج و تهران
۳	مسافرخانه	بلوار کردستان نرسیده به پمپ بنزین	بعد از انقلاب	پایانه مسافربری سقز - بوکان، میاندوآب
۲	استخر	روبروی میدان میوه و تره بار	بعد از انقلاب	پایانه سقز - بانه
۱	پارکینگ عمومی	بلوار هفت تیر جنب پل اصلی	بعد از انقلاب	پایانه زویوه و سرشویو
۲	ایستگاه هلال احمر	خیابان ساحلی جنب پاساژ نوری	قبل از انقلاب	پایانه روستایی میره ده
۲	بیمارستان	-	۴ مورد	پمپ بنزین
۶	درمانگاه	-	۳	پمپ گاز
۱	خانه معلم	-	۳	هتل

شکل (۴): نقشه پراکندگی فضایی اماکن توریستی شهر سقز

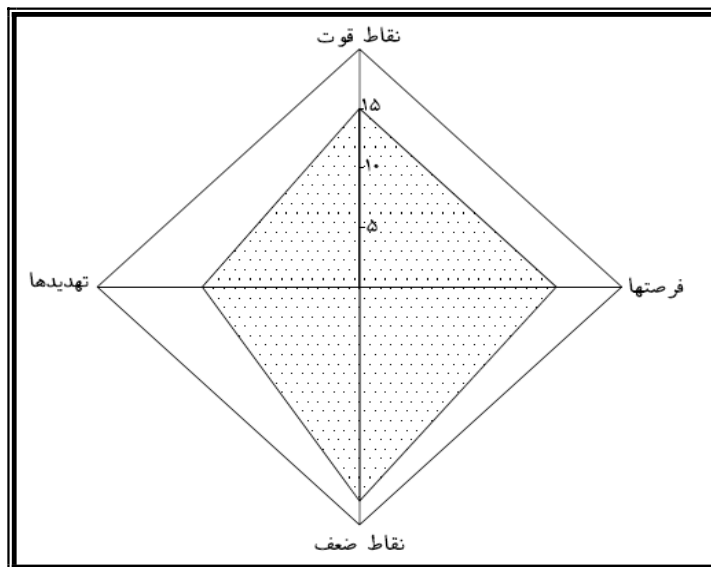

شکل (۵): نقشه موقعیت مرکز تاریخی - تجاری شهر سقز

شکل (۶): نمای گرافیکی و تطبیقی عوامل درونی و بیرونی

موثر در صنعت گردشگری شهر سقز

جدول (۵): ماتریس عوامل درونی (نقاط قوت وضعف)

نقاط قوت			
کالبدی-زیست محیطی	اجتماعی- فرهنگی	اقتصادی	مدیریتی- تصمیم گیری
<p>× استفاده از معماری و مصالح بومی در مرمت ابنیه قدیمی شهر</p> <p>× وجود جاذبه های تاریخی و طبیعی و تجاری در سطح شهر</p> <p>× اقدام سریع واحد میراث فرهنگی واحد شهرستان سقز در شناسایی و ثبت آثار تاریخی و گردشگری و حفاظت از این آثار و پناها.</p>	<p>× دارا بودن قدمت بسیار بالای سکونت در شهر با توجه به آثار برجای مانده از دوره های گذشته همچون قنات ، گورستان قدیمی و قلعه</p> <p>× وجود نیروهای تحصیل کرده فرهنگی - مذهبی</p> <p>× وجود افراد دارای کرامات مذهبی و پزشکی در سطح شهر</p> <p>× دارا بودن پیشینه طولانی در زمینه فرهنگی و علوم دینی</p> <p>× وجود امنیت و فرهنگ قوی مهمان نوازی در بین شهروندان</p> <p>× آموزش ۴ شاخه صنایع دستی (معرق چوب، سفالگری، کوردی دوزی، سنتور سازی ،سه تار سازی و...) در مرکز میراث فرهنگی گردشگری و صنایع دستی شهرستان سقز</p>	<p>× توسعه تجارت کالا در بازارهای مختلف شهر</p> <p>× سقز و جذب تجار از دور ترین نقطه کشور.</p> <p>× قطب بازار پارچه و اجناس لوکس کشور.</p> <p>× شناخته شده گی تخمه آفتاب گردان</p> <p>× و آدامس سقز در سطح کشور</p>	<p>× اظهار علاقه مندی مسئولان و متولیان دولتی و غیر دولتی شهر به استقبال از برنامه های توریستی برای شهر.</p> <p>× تصویب طرح ساماندهی نوار حاشیه رودخانه شهر سقز در سفر دوره ای ریاست جمهوری و پیگیری موضوع در سطح کلان</p> <p>× تصمیم گیری استان کردستان</p> <p>× تصویب واگذاری احداث هتل ۵ ستاره در سطح شهر به بخش خصوصی در سفر دوره ای ریاست جمهوری و پیگیری موضوع در سطح کلان تصمیم گیری استان کردستان</p>
نقاط ضعف			
کالبدی- زیست محیطی	اجتماعی- فرهنگی	اقتصادی	مدیریتی- تصمیم گیری
<p>× فقر امکانات زیر ساختی توسعه گردشگری</p> <p>× نبود راههای مواصلاتی مناسب و استاندارد،</p> <p>× نبود خطوط حمل و نقل ریلی، فقدان خطوط پروازی</p> <p>× سوءاستفاده شخصی از آثار ملی و هویت تاریخی ملت کرد توسط افراد سود جو.</p> <p>× کمبود واحدهای اقامتی - پذیرایی</p>	<p>× بالا بودن تراکم جمعیت خصوصا در بافت قدیم</p> <p>× وجود معضل فقر و بیکاری و بسوادی در افراد ساکن در همجوار بافتهای فرسوده</p> <p>× عدم توجه به ارزش آثار برجای مانده از گذشته و عدم توجه به کالبد و محیط زیست از سوی ساکنین.</p> <p>× عدم نفوذ فرهنگ توجه به توریسم و توریست وارزش بالای اقتصادی آن برای شهر در ساکنین .</p>	<p>× فقر اطلاعات مرتبط با گردشگران و منافع اقتصادی آنها</p> <p>× عدم حمایت ارگانهای ذیربط از فعالیت های بخش خصوصی و عدم ساماندهی بازارچه های مرزی</p>	<p>× عدم توجه به معماری ساخت و سازهای شهری توسط مدیران شهری</p> <p>× عدم وجود طرحی جامع و یا برنامه ای مصوب در خصوص امر گردشگری شهر سقز</p> <p>× عدم توجه به اهمیت توریسم و درآمدهای حاصله از آن در ارتقای اقتصاد شهر .</p> <p>× همواری کاری و تداخل کاری در بین واحدهای مختلف اداری و شهرداری .</p> <p>× ضعف اطلاع رسانی شبکه ها و رسانه های گروهی و اداری در خصوص معرفی آثار باستانی و نقاط و موارد جاذب گردشگر در سطح شهرستان</p>

عوامل درونی (قابل تغییر توسط برنامه ریزان)

جدول (۶): ماتریس عوامل بیرونی (فرصتها و تهدیدها)

فرصتها (opportunities)		تهدیدها (threats)	
زیست محیطی - کالبدی -	<ul style="list-style-type: none"> امکان ارائه وام و دیگر انگیزه‌های بخشودگی و معافیت توسط شهرداری و دیگر ارگانهای ذیر برای توسعه واحیا بافت فرسوده شهر سقز(به تشخیص شهرداری و میراث فرنگی و گردشگر شهرستان سقزو...) 	زیست محیطی - کالبدی -	<ul style="list-style-type: none"> تأثیر منفی تمرکز فعالیتهای مختلف در مرکز شهر بر کالبد بناهای با ارزش از بین رفتن مورفولوژی ارگانیک ناحیه مرکزی - تاریخی شهر سقز در پی توسعه‌های جدید تضعیف بناها و مجموعه‌های با ارزش موجود در ناحیه و کمرنگ شدن نقش عملکردی آنها
فرهنگی - اجتماعی -	<ul style="list-style-type: none"> تأکید بر نقش فرهنگی - تاریخی شهر در مراجع بالا دست تقویت و بهبود هویت محلی توسعه نوآوریهای مرتبط با توریسم وجود شمارزیادی آداب و رسوم و صنایع دستی و آوازهای سنتی جالب و جاذب گردشگر استان کردستان بویژه در شهر سقز وجود زمینهای همکاری در میان گروههای مختلف درون قومی 	فرهنگی - اجتماعی -	<ul style="list-style-type: none"> فصل کوتاه گردشگری وجود نابهنجاریهای اجتماعی در جنوب ناحیه مرکزی - تاریخی شهر سقز
اقتصادی	<ul style="list-style-type: none"> توسعه مشارکت زنان در بخش اقتصادی جامعه همجوار با مرز عراق و شهرهای مرزی همچون مریوان و بانه موقعیت چهار راهی شهر سقز و عبورحتمی بار و سافرشهرهای اطراف از سقز توسعه مشارکت بخش خصوصی در فعالیت‌های اقتصادی ارتقاء آموزش‌های عمومی تخصصی و فنی و حرفهای متناسب با نیاز صنعت گردشگری 	اقتصادی	<ul style="list-style-type: none"> عدم توجه مسئولین شهری به اشتغال و درآمد زایی صنعت توریسم عدم توجه به بافت بازار و معضلات زیست محیطی آن ونحوه نامناسب دفع آبهای سطحی. عدم تشویق و عدم توجه به صنایع سنتی ودستی از جمله کلاش دوزی، مه رز دوزی، جاج و فرض دستی و...
تصمیم گیری - مدیریتی -	<ul style="list-style-type: none"> امکان استفاده از گذرهای محلی درون ناحیه برای ارتقای حرکت پیاده وجود بناهای تاریخی ملی ثبت شده در سازمان میراث فرهنگی فراهم کردن زمینه ها و تسهیلات لازم برای ایجاد و تقویت تشکل‌های صنفی، نهاد مردمی و سازمانهای محلی به منظور گسترش سازمان یافته مردم بر نظام اداری توسط شهردا و شورای شهر 	تصمیم گیری - مدیریتی -	<ul style="list-style-type: none"> ضعف مدیریت بخش خصوصی دیدگاه متمرکز سازمانهای دولتی در تصمیم گیری و تصمیم سازی فقدان تسهیلات لازم جهت تشویق سرمایه گذاری بخش خصوص درصنعت گردشگری از طرف و بورکراسی‌های اداری از طرف دیگر مانع جذب سرمایه گذار کم رنگ و مبهم بودن جایگاه صنعت گردشگری در سطح استان در برنامه‌های اول و دوم و سوم توسعه اقتصادی - اجتماعی و... کشور.

جدول (۷): ماتریس راهبردها

استراتژی تهاجمی	<ul style="list-style-type: none"> ● تهیه شناسنامه کلیه اماکن گردشگری و تهیه فرهنگنامه کلیه آئین ها و موضوعات جاذب گردشگرشهرسقز. ● تهیه اطلس فضایی- جغرافیایی اکوتوریسم، ژئوتوریسم، توریسم مذهبی، توریسم درمانی، توریسم گردشگری شهر و شهرستان سقز. ● تقویت آثار برجسته تاریخی و صنایع دستی و آداب و رسوم فراموش شده و معمولی در عین حال جاذب گردشگر. ● تقویت سیستم حمل و نقل شهری و فضاهای مرتبط با آن. ● تسریع در تکمیل طرحها و پروژههای ناتمام فرهنگی ● تقویت مراکز پذیرایی در اطراف آثار طبیعی و تاریخی جهت استراحت و تفریح گردشگران ● تقویت نقش علمی- فرهنگی شهر با توجه به پیشینه طولانی این شهر در زمینه فرهنگی ● حفاظت و بازسازی آثار طبیعی و تاریخی و تلاش برای هویت و ارزشهای طبیعی تاریخی ● اعتلای فرهنگ شهرنشینی از طریق آموزش شهروندی و برنامههای ترویجی ● تقویت شبکه ارتباطی درون بافت جهت تسهیل رفت و آمد بین نقاط مختلف شهر ● - تقویت نهادهایی از قبیل جامعه هتلداران، کانون دفاتر جهانگردی و سایر اتحادیه ها.
استراتژی رقابتی	<ul style="list-style-type: none"> ● اهمیت دادن به موضوع گردشگری بعنوان صنعتی فرابخشی برای تمام دستگاههای اجرایی مرتبط با امر گردشگری. ● توجه به امرآموزش در امور گردشگری بمنظور ارتقاء نحوه خدمات رسانی در زمینه تاسیسات گردشگری اعم از خدمات هتل و رستوران درون شهری و بین راهی. ● توجه به طراحی ساختمانهای شاخص با شیوههای مهم معماری بومی پرهیز از شیوع شیوههای ساخت و ساز با روشهای استاندارد گرایي ● - توسعه گردشگری و کسب درآمد از طریق اطلاع رسانی و معرفی هویت اجتماعی- تاریخی شهر وساکنان
استراتژیهای محافظه کارانه	<ul style="list-style-type: none"> ● ایجاد زمینه گسترش همکاری بین شهرداری، ارگانها و سازمانهای ذیربط به منظور جلوگیری از تداخل کاری و موازی کاری ● برقراری یک سیستم نظارتی مستمر برای رسیدگی به وضعیت بهداشت و ارائه خدمات اماکن اقامتی و پذیرایی در داخل شهر و مسیرهای ارتباطی آن با هدف ارتقا سطح خدمات این واحدها. ● تشویق به اجرای معماری سنتی در واحدهای اقامتی و پذیرایی شهرستان. ● جلوگیری از تخریب بافتهای سنتی شهرها و زیبا سازی محلات قدیمی براساس معماری سنتی و جلب همکاری هنرمندان در این زمینه ● تدارک مقدمات تهیه و تدوین و طراحی طرح ویا برنامه جامع صنعت گردشگری شهرسقز ● معطوف نمودن توجه مسئولین و متولیان استان و شهرستان به صنعت کم هزینه و در عین حال پر درآمد و اشتغالزای گردشگری.

استراتژی تدافعی	<ul style="list-style-type: none"> • جلوگیری از ایجاد تعارض میان اقوام مختلف و تلاش برای ایجاد تعاملات فرهنگی • جلوگیری از رشد کم سواد و تلاش برای افزایش سطح دانش و آگاهی و دانش فنی مردم در امور گردشگری بمنظور ارتقاء نحوه خدمات رسانی در زمینه تاسیسات گردشگری اعم از خدمات هتل و رستوران درون شهری و بین راهی. • استفاده از کمربندی شهرک دانشگاه به عنوان محور خدماتی- رفاهی • تقویت نهادهای امنیتی در شهر به منظور جلوگیری از روند فعالیت‌های کاذب و قاچاق کالا و مواد مخدر و فراهم نمودن بستر تجارت آزاد کالا • جلوگیری از تخریب جاذبه‌های طبیعی منطقه از طریق رعایت حریم این جاذبه ها و حفظ آنها • دادن تسهیلات مناسب و مشوق‌های لازم برای جلب سرمایه گذاری از خارج و داخل کشور • توجه به ویژگی‌های بومی و محلی در برنامه‌های توریستی احیای بافت قدیم، مرمت بناهای محدوده بافت تاریخی شهر. • جلوگیری از حفر چاه هاو ساخت وسازهای بدون مجوز در اطراف مکانهای توریستی وبافت مرکزی - تاریخی شهر سقز • کاهش عملکرد سوء فعالیت‌های تولیدی در حرایم آثار جاذب گردشگر از طریق انتقال و کنترل فعالیت‌های مزاحم وآلودگی ساز یا آلوده کننده
-----------------	--

نتیجه گیری و پیشنهادات

بیشتر شهرهای ایران از قابلیت‌های فراوانی در بحث گردشگری برخوردار بوده و چنانچه این قابلیت‌ها در مسیر صحیح مورد استفاده واقع شود مجموعه‌ای منحصر به فرد در زمینه گردشگری فراهم خواهد شد براساس آنچه که در این پژوهش مورد بررسی قرار گرفت، شهر سقز بعنوان گنجینه‌ای ارزشمند معماری- طبیعی، مذهبی- آئینی، دارای آثار تاریخی- فرهنگی و موقعیت ممتاز تجاری در صورت برنامه‌ریزی مدون و تقویت زیرساخت‌ها می‌تواند بستر مناسب صنعت گردشگری استان کردستان باشد با توجه به راهبردهایی منتج از مدل SWOT، راهبردهایی به شرح ذیل برای تقویت و توسعه صنعت گردشگری و ارتقا شهر به مجموعه‌ای پذیرای گردشگر بعنوان راهبرد برتر و دارای اولویت معرفی شده‌اند:

الف) تدارک مقدمات تهیه و تدوین و طراحی طرح و یا برنامه جامع صنعت گردشگری شهر سقز؛

ب) تقویت ساختارهای زیربنایی - خدماتی (حمل و نقل، تسهیلات و خدمات رفاهی- تفریحی، تاسیسات زیربنایی و...):

پ) اولویت دادن به موضوع توریسم اقتصادی و تجاری و زمینه سازی بسترهای لازم برای تقویت بازارچه‌های مرزی پارچه، پوشاک و کفش و...، تاکید بر استقرار قطب آزاد تجاری غرب کشور در شهر سقزو تقویت بخش اشتغال و درآمد مردم و به

- تبع آن تامین مالی برنامه‌ها و پروژه‌های گردشگری در سطح شهر و شهرستان با پرداخت عوارض و مالیات و...؛
- ت) معرفی کلیه اماکن و موضوعات (مذهبی - درمانی، خوراکی و...) (جاذب گردشگر از طریق شناسنامه، اطلس و پوستر و آگهی‌های تبلیغاتی در رسانه‌های جمعی؛
- ج) معطوف نمودن توجه مسئولین و متولیان استان و شهرستان به صنعت کم هزینه و در عین حال پر درآمد و اشتغال‌زای گردشگری؛
- د) احیای بافت قدیم، مرمت آثار تاریخی و باستانی و تغییر کاربرد این آثار متناسب با عوامل گردشگری؛
- ه) مکانیابی و طراحی فضاهای عرضه آثار ارزشمند هنری، فرهنگی و صنایع دستی جهت معرفی آداب و سنن و رسوم محلی؛
- و) ارتقای کیفیت ساختمانهای مرتبط با خدمات گردشگری نظیر ترمینالها، فرودگاهها و ایستگاههای قطار؛
- ز) توجه به طراحی ساختمانهای شاخص با شیوه‌های مهم معماری بومی؛
- ح) استفاده از کمربندی شهرک دانشگاه به عنوان محور خدماتی- رفاهی؛
- ط) تقویت نهادهایی از قبیل جامعه هتلداران، کانون دفاتر جهانگردی و سایر اتحادیه‌ها؛
- ی) تقویت شبکه ارتباطی درون بافت جهت تسهیل رفت و آمد بین نقاط مختلف شهر؛
- ک) ایجاد زمینه گسترش همکاری بین شهرداری، ارگانها و سازمانها ذیربط به منظور جلوگیری از تداخل کاری و موازی کاری؛
- ل) برقراری یک سیستم نظارتی مستمر برای رسیدگی به وضعیت بهداشت و ارائه خدمات اماکن اقامتی و پذیرایی در داخل شهر و مسیرهای ارتباطی آن با هدف ارتقا سطح خدمات این واحدها؛

ارائه راهکارهای منتج از راهبردها

○ راهکارهای پژوهشی

- ۱) تهیه طرح جامع مطالعات گردشگری شهرستان و شهر شامل تهیه خطوط اصلی برنامه ریزی، تدوین سیاستها و راهکارهای توسعه گردشگری، طرحها و برنامه‌های اجرایی گردشگری؛

- ۲) برنامه ریزی و ساماندهی قابلیت‌های توسعه گردشگری برای هریک از جاذبه‌ها؛
- ۳) بررسی شیوه‌های تبلیغاتی موثر برای معرفی جاذبه‌های گردشگری در سطح شهرستان و استان؛
- ۴) بررسی سرمایه‌گذاریهای مورد نیاز جهت ایجاد زیرساخت‌های لازم برای توسعه گردشگری؛
- ۵) بررسی راهکارهای توسعه صنعت گردشگری در سطح شهرستان سقز و استان کردستان؛
- ۶) بررسی مزیت نسبی گردشگری در استان کردستان؛
- ۷) پژوهش درباره نقاشی‌ها، سنگ نبشته‌ها، کتیبه‌ها در شهرستان سقز؛
- ۸) پژوهش مردم‌نگاری شهرستان سقز (آداب و رسوم و معیشت، اقتصاد، و فرهنگ) برای آگاهی یافتن از آداب و رسوم مناطق مختلف شهرستان و حمایت از فراموشی‌داشته‌های فرهنگی و هنری؛
- ۹) تهیه ضوابط و مقررات جامع گردشگری؛ مقررات فرهنگی، تاسیساتی، حمل و نقل، مالی و ارزی، گمرکی و

○ راهکارهای اجرایی

- ۱) پیشنهاد ثبت روز ۱۵ اردیبهشت^۴ به نام روز استان کردستان با شعار کردستان سرزمین مهربانی^۵ (فعله‌گری، ۱۳۸۵) جهت درج در تقویم گردشگری کشور به شورای فرهنگ عمومی؛ (شرافت پور، ۱۳۸۵، ۹۱)
- ۲) اجرای برنامه آموزش عمومی برای ارتقاء سطح فرهنگ عموم مردم در برخورد با جهانگردان، زیرا برخوردهای نامناسب لطماتی جبران‌ناپذیر را به بخش گردشگری شهرستان وارد می‌کند؛
- ۳) تربیت و آموزش راهنماهای مجرب و مسلط به زبان‌های خارجی برای همراهان با گروه‌های گردشگری خارجی؛
- ۴) احداث پارکینگ در محلهای مناسب بخصوص در داخل شهرها و نزدیک به جاذبه‌های توریستی؛
- ۵) ایجاد نمایشگاه دائمی عکس و اسلاید و نمایش فیلم ویدئویی از جاذبه‌های شهرستان در پایانه‌های مسافرتی؛
- ۶) برگزاری جشنواره‌های فصلی برای معرفی آداب و رسوم و جاذبه‌های مختلف استان کردستان و شهرستان سقز؛

- ۷) کمک دولت به تولیدکنندگان فیلم، مستندسازان، مجسمه سازان و کلیه محققان و هنرمندان برای تولید آن چه که مربوط به حوزه فرهنگ، هنر، ادبیات آداب و رسوم لباس و زبان است؛
- ۸) کمک به سرمایه گذاران بخش خصوصی و ایجاد انگیزه برای آنها از طریق اعطای وامهای کم بهره با دوران سازندگی مناسب و بازپرداخت طولانی برای واحدهای اقامتی، پذیرای، دفاتر خدمات مسافرتی، ایجاد مراکز تفریحی سالم؛
- ۹) انجام تبلیغات جهانگردی: اختصاص ۳-۵٪ بودجه سازمانهای جهانگردی برای تبلیغات؛
- ۱۰) هماهنگ نمودن فعالیتهای جهانگردی: بین هتلها، حمل و نقل، محیط زیست و

منابع و مآخذ

- ۱) تجاری، فرشاد. (۱۳۷۱). برنامه ریزی توریسم ورزشی، دوره آموزشی و پژوهشی دانشگاه آزاد اسلامی تهران مرکزی.
- ۲) پرویز، دیبایی. (۱۳۷۱). شناخت جهانگردی، تهران: دانشگاه علامه طباطبایی، چاپ اول.
- ۳) پریزادی، طاهر. (۱۳۸۶). بکارگیری رهیافت تجدید حیات شهری در ناحیه مرکزی دچار افت شهری؛ نمونه موردی ناحیه مرکزی- تاریخی شهر قزوین؛ پایان نامه کارشناسی ارشد شهرسازی، دانشگاه شهید بهشتی.
- ۴) پارکز، ژانت بی و دیگران. (۱۳۸۲). مدیریت معاصر در ورزش مترجم دکتر محمد احسانی، تهران؛ دانشگاه تربیت مدرس، دفتر نشر آثار علمی.
- ۵) حسینی، سید لقمان. (۱۳۸۶). آثار باستانی زیویوه از توهم تا واقعیت، ماهنامه فرهنگی- اجتماعی- خبری راگه.
- ۶) ثنایی، سیروس. (۱۳۸۵). موانع و راهکارهای توسعه گردشگری در استان کردستان، همایش قابلیتها، و انع و راهکارهای توسعه گردشگری در استان کردستان.
- ۷) رکن الدین افتخاری، رضا وهمکاران. (۱۳۸۱). نقش گردشگری روستایی در توسعه روستایی، نشریه مدرس، دوره ۶، شماره ۲

۸) سقایی، محمد. (۱۳۸۵). چاشهای صنعت توریسم در ایران و راهکارهای بهبود و توسعه آن، مجموعه مقالات همایش جغرافیا و قرن بیست و یکم، انتشارات دانشگاه آزاد اسلامی نجف آباد.

۹) سازمان ملی جوانان (۱۳۸۶). اوقات فراغت و سبکهای زندگی جوانان.

۱۰) سعید، امیریان (۱۳۷۹). اثر اقتصادی توریسم در جمهوری اسلامی ایران، پایان نامه دوره کارشناسی ارشد، دانشگاه علامه طباطبایی.

۱۱) شرافت پور، جبار. (۱۳۸۵). اورامان سرزمینی بکر، جادویی و اسرار آمیز، همایش قابلیت‌ها، موانع و ارائه راهکارهای توسعه گردشگری کردستان.

۱۲) فعله گری، علی (۱۳۸۵). نگاهی به وضعیت صنعت توریسم استان کردستان، و بررسی مشکلات و موانع توسعه آن، همایش قابلیت‌ها، مانع و راهکارهای توسعه گردشگری در استان کردستان.

۱۳) قهرمانی، حسن. (۱۳۷۵). اثرات جغرافیایی جهانگردی در شهرستان همدان، پایان نامه کارشناسی ارشد جغرافیای انسانی، دانشگاه شهید بهشتی.

۱۴) کازه، ژرژ. (۱۳۸۱). آمایش جهانگردی، ترجمه صالح الدین محلاتی، تهران: دانشگاه شهید بهشتی، مرکز چاپ و انتشارات.

۱۵) کردستانی، سوران. (۱۳۸۷). اکوتوریسم و جاذبه‌های نیمرخ شمالی البرز، وب سایت شخصی.

۱۶) مایکل هال، کالین؛ ام جنکینز، جان. (۱۳۷۷). درآمدی بر صنعت جهانگردی؛ مترجمین: عباس اردکانیان، محمد رضا حبیبی، تهران: انتشارات ارمغان.

۱۷) میکائیلی، علیرضا. (۱۳۸۳). سازماندهی برنامه ریزی و طراحی تفریحی و اوقات فراغت؛ گرگان: دانشگاه علوم کشاورزی و منابع طبیعی گرگان.

۱۸) مهدوی، داود. (۱۳۸۲). نقش توریسم در توسعه نواحی روستایی پیرامون شهرها و ارائه مدل استراتژیک، پایان نامه کارشناسی ارشد جغرافیا و برنامه ریزی روستایی، دانشگاه تربیت مدرس، ۱۳۸۲.

۱۹) محمدی ده چشمه، مصطفی، و دیگران (۱۳۸۷). امکان سنجی توانمندیهای اکوتوریسم استان چهارمحل و بختیاری، مجله محیط شناسی، سال سی و چهارم شماره ۴۷.

۲۰) مدهوشی مهرداد و همکاران. (۱۳۸۲). ارزیابی موانع توسعه صنعت گردشگری در استان لرستان، فصلنامه پژوهشی بازرگانی، شماره ۲۸.

۲۱) مهندسین مشاور نقش پیراوش (۱۳۸۶). طرح جامع شهر سقز، تهران.

۲۲) هیوود، لس و دیگران (۱۳۸۰). اوقات فراغت، مترجم محمد احسانی، تهران، چاپ امید دانش.

۲۳) یزدانی فاروقی، شهریار (۱۳۷۴). بررسی نحوه گذران اوقات فراغت دانشجویان قهرمان کشورهای آسیای میانه و ایران شرکت کننده در اولین دوره بازیهای همبستگی کشورهای اسلامی، پایان نامه دانشگاه علامه طباطبایی.

24) <http://www.saghez.gov.ir>

25) <http://fa.wikipedia.org/wiki>

26) <http://www.eazarbayjanmiras.ir/>

27) www.iran4rah.com

28) www.armandaily.com

29) <http://www.kurdistanmi>

یادداشتها

- ^۱ رقص کردی در زمان‌های قبل از اسلام ذکری بود برای خداوند و همچنین در اکثر مواقع آنرا در مقابل معبد آناهیتا و برای بازگو کردن وقایع جنگ‌هایشان به نمایش می‌گذاشتند. اکنون این نوع رقص در مراسم‌های جشن و عروسی به منظور محبت و همبستگی طوایف و قبایل کرد استفاده می‌شود.
- ^۲ عوامل داخلی، منظور جنبه‌هایی که در راه دستیابی به اهداف برنامه ریزی و اجرای تکلیف‌های آن زمینه‌های مساعد و یا بازدارنده دارند و توسط برنامه ریز، قابل کنترل و پیش‌بینی است.
- ^۳ عوامل خارجی؛ منظور عوامل بیرونی اثرگذار بر محیط برنامه‌ریزی است و توسط برنامه ریز قابل کنترل و هدایت نیست.
- ^۴ روز جشن کومسای.
- ^۵ از پیشنهادات سازمان میراث فرهنگی و گردشگری استان کردستان.